

Tudományos tudáshálózatok a modern kor küszöbén: orvosi írásmódok a 18. századi Magyar Királyságban¹

DOI: <https://doi.org/10.32558/elet.2023.7>

Dr. habil. Krász Lilla PhD

történész, egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK

Kora Újkor Történeti Tanszék

E-mail: krasz.lilla@btk.elte.hu

„Törekedj mindig az egészre, s ha magad nem lehetsz egész, mint szolgáló szem kapcsolódj az egész láncba” — Goethe 1796-ban a *Vier Jahreszeiten* című versciklusában megfogalmazott tanítása implicit módon fejezi ki a hálózatalapú megismerés lényegét és végcélját.² A tudományos kommunikáció és kooperáció világában emberek és ’dologok’ tudatos összekapcsolódásának Goethe korára már több évszázados hagyománya volt. Nagyjából a 16. századra kialakult az egymással elsősorban levelezés útján rendszeres kapcsolatban álló, Európa különböző földrajzi régióiban működő *litterátusok* közös érdeklődési területek, közös értékrendszer-, gondolkodás- és tudásbeli alapon szerveződő, a társadalmi-rendi, vallási, politikai, nemzetiségi, életkori különbségeket és korlátokat háttérbe helyező informális, egyszersmind autonóm közössége [GIERL 2006. 389–392; DASTON 1991. 367–386.]. Eme virtuális „tudós/írástudó köztársaság” (*respublica litteraria*) további kötőszövetét képezték egyfelől a résztvevő szereplők által hallgatólagosan elfogadott kulturális szokások és civilizációs normák (pl. kötelező peregrinációs és/vagy tanulmányi utazások; levelezés; publikálás; ritkaságok, adatok gyűjtése és rendszerezése), valamint a sajátos, korszakspecifikus mediális-műfaji architektúrába szerveződő tudásmegosztási és kommunikációs technikák (pl. tudós levelek; didaktikus tanköltevények; tankönyvek; kompendiumok; kommentárok; katalógusok; lexikonok; szótárak; traktátusok; tentamenek; folyóirat-közlemények).

Történetileg a fogalom első felbukkanása egészen pontos dátumhoz köthető: a velencei humanista Francesco Barbaro 1417. július 6-i keltezéssel a velencei származású éppen Konstanzban tartózkodó barátjához, Poggio Bracciolinihez címzett levelében bukkan fel először [Vö. BOTS, WAQUET 1997. 11–13; JAUMANN 2014. 6.], majd használata később főleg Erasmus nyomán terjedt el [BURKE 2000. 74–101.]. A *respublica litteraria* (*république des lettres/ republic of letters/ Gelehrtenrepublik*) az utókor – elsősorban a kommunikáció- és

---

1 A tanulmány Wallaskay János munkásságára vonatkozó része más kontextusban, hosszabb formában a *Századok* című történeti folyóiratban jelent meg: Krász 2023. 537–560.

2 A Goethe idézet forrását ld. GOETHE 1995. 2042.

médiatörténet, valamint történeti szemantika felőli – értelmezésében hol a kora modern tudáskultúra és információáramlás szinonimájaként, hol a kora újkor folyamán működő írástudók ideáltipikus univerzális közösségeként, hol az írott (kéziratos és nyomtatott) nyilvánosság tudományos igényű szervezeteként jelenik meg [Vö. WAQUET 1989. 473–502; JAUMANN 1997. 149–163.]. Benedict Anderson a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről írott, sokat vitatott tézisében az „írástudók köztársaságát” olyan „imaginárius közösségként” aposztrofálja, amely a szekuláris tudásipar kialakulásában, a latin helyett egyre inkább az európai köznyelveken kiadott könyv és sajtótermékek előállításában vállalt meghatározó szerepe révén jelentős mértékben hozzájárult ahhoz a 18. század végén bekövetkező tudati fordulathoz, ami mintegy rákényszerítette a kora modernitás embereit arra, hogy alapvetően új módon kezdjenek el magukról gondolkodni, illetve másokhoz viszonyulni, előmozdítva ezzel az addig jellemzően vertikálisan szerveződő kapcsolatrendszerek mellett létrejövő új horizontális hálózatok megjelenését [ANDERSON 2006.].

Hasonlóan a *respublica litteraria*-koncepció többszintű értelmezéséhez, eltérő álláspontok születtek a szakirodalomban a periodizáció tekintetében, vagyis arra nézve, mikor és főleg meddig létezett az írástudóknak a fentebb bemutatott belső egalitáson és közös normarendszeren alapuló, Európa egészét behálózó, vertikálisan szerveződő kommunikációs közössége. Vannak, akik a *respublica litteraria*, mint hálózatosodási forma működését az 1600-as évektől nagyjából a 18. század közepéig terjedő időszakra rögzítik [BOTS, WAQUET 1994; GOLDFAR 1995.], míg mások, a „dolgozók”, a tudás „társadalmiasításának” (*Vergesellschaftung*) összetett jelenségeivel (‘társiasság’ különböző formációinak megjelenése, pl. informális és formális tudós körök /társaságok, akadémiák, testvériségek, asztaltársaságok, olvasókörök, stb) összefüggésben a felvilágosodás évszázadával azonosítják [ROCHE 1988; GOODMAN 1994; CASTELLS 2005. 37; BÖDEKER 2009. 40–43.].³

Tanulmányunkban a 18. században a Magyar Királyság területén működő, a *respublica litteraria medica* világához tartozó orvosok hálózatba szerveződésének két különböző mintázatát mutatjuk be. Egyfelől a 18. század első harmadára jellemző privát hálózatokon keresztül működő orvosi kommunikáció csatornáit Wallaskay János (1709–1766) a század közepén előbb Bécsben, majd Pesten tevékenykedő, fennmaradt hagyatéka alapján kiemelkedően nagy számú kapcsolattal rendelkező — ennek okán a *respublica medica hungarica* keretein belül hálózati csomópontot képező — orvos példája nyomán a páciéntúra- és társadalmi kapcsolatépítés lehetséges stratégiáit vizsgáljuk meg. Másrészt a Wallaskay után következő generációhoz tartozó Glosius Sámuel példáján keresztül az orvosi tudásszervezés-, megosztás-, archiválás intézményei és mediális eszköztára felőli megközelítésben azt mutatjuk be, hogy a Habsburg Monarchiában a 18. század második felében bekövetkezett

3 A koncepció *Republik der Wissenschaften / scientific community / république des sciences/* formában, egyre bővülő jelentéstartománnyal él tovább a 19–21. századi tudományosság és a hálózatosodás belső összefüggéseinek leírására. A *Republik der Wissenschaften* fogalom először Fichténél jelenik meg: FICHTE 1797 [1962]. 295. Későbbi időszakokra vonatkozó használatait ld. KNOCHÉ, RITTER-SANTINI 2007; PASSERON 2008. 5–28.

egészségügyi reformok nyomán kiépülő intézményes hálózatok, valamint az orvosi tudás sokirányú kommunikációjához használt médiumok, miként járultak hozzá a Magyar Királyság területén működő akadémikus orvosdoktorok hálózatosodásának folyamatához. Ebben az összefüggésben míg Wallaskay példája az intézményesedés előtti medicina működését jeleníti meg, addig Glosius alakja a szervezett egészségügyi rendszer kialakulása, másként fogalmazva az intézményesedés alatti változásokra irányítja rá a figyelmet.

Respublica medica hungarica, mint levelezésalapú kapcsolathálózat

A sikeres magánpraxist folytató orvosok rendelkezésünkre álló levelezésének, esetleírásokat tartalmazó orvosi naplóinak, kéziratos receptesgyűjteményeinek, excerptumainak és egyéb feljegyzéseinek vizsgálata nyomán kirajzolódik egy kép, amely azt mutatja, hogy a 18. század folyamán az akadémikus orvosdoktorok állandó, rendszerint jól fizető patientúrája működési székhelyük közelebbi és távolabbi, de esetenként a korabeli Magyarország és Erdély területein élő arisztokrata családok, birtokos nemesség, egyházi és világi értelmiség köreiből rekrutálódott. A távgyógyító levelezést, sok esetben orvosságküldést és a betegágy melletti személyes jelenléti szolgáltatásokat magában foglaló orvosi magánpraxis kiépítésében, fenntartásában és folyamatos bővítésében a különböző természetű családi, társadalmi és közéleti kapcsolatrendszerek, az egykori iskolai, egyetemi diáktársak és tanárok vagy jellemzően a diploma megszerzését követő *gelehrte Reise*-típusú tanulmányutakon szerzett szakmai barátságok alkotta háló, családon belül öröklés útján „áthagyományozott” patientúra tudatos használatai érvényesültek. Az állandó, többé-kevésbé jól fizető páciens körre épülő orvosi magánpraxis működtetése tekintetében paradigmaticusnak tekinthetők azok a stratégiák, amelyek az előbb Bécsben, majd Pesten sikeres magánorvosi praxist folytató Wallaskay János és már a következő generációt képviselő unokaöccse, a szintén Pesten praktizáló Glosius Sámuel (1740–1802) esetében regisztrálhatóak.

Az evangélikus lelkész családból származó orvos, könyv- és műgyűjtő, természetbúvár-alkimista Wallaskay jellegzetes alakja annak a többnyelvű, felvidéki gyökerekkel rendelkező, valamely protestáns vallási felekezethez tartozó *Hungarus-értelmiségnek* [TARNAI 1969.], amely a 18. század első felétől meghatározó szerepet játszott a magyarországi szellemi élet nyugat-európai, s ezen belül is leginkább a német nyelvű zóna vérkeringésébe történő bekapcsolásában. Wallaskay azon ritka 18. századi orvosdoktorok közé tartozik, akinek személyéről, habitusáról, családi-rokonsági kötődéseiről, tanulmányairól, orvosi működéséről, a medikus hivatásán túlmutató szellemi orientációiról, gyűjtőszenvedélyéről, vagyoni helyzetéről, s általában a korabeli *respublica litteraria* világában elfoglalt helyéről és kapcsolatrendszeréről pontos képet alkothatunk az Osztrák Nemzeti Könyvtár

Kézirattárában (Österreichische Nationalbibliothek Sammlung von Handschriften und alten Drucken) őrzött irathagyatéka alapján.⁴

A saját családot nem alapító Wallaskay még tíz évvel 1766-ban tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála előtt, 1756-ban írt végrendeletében általános örökösének két unokaöccsét tette meg. Végakarata azonban az 1715. évi 27. törvénycikkben előírt hivatalos hitelesítés, illetve öt tanúnak ezt pótló aláírása hiányában érvénytelen volt, ami azt jelentette, hogy teljes ingó és ingatlan vagyona visszaháramlott a kincstárra. Wallaskay előbb bécsi, majd élete utolsó, közel másfél évtizedében pesti magánorvosi praxisával szerzett — hasonló státuszú kor- és pályatársai anyagi helyzeténél nagyságrendekkel tekintélyesebb —, készpénzben, mű- és ritkaság-, valamint könyv-és kézirat-gyűjteményében hátramaradt vagyonát Weszprémi István az orvoséletrajzi gyűjteményében 100.000 forintra becsülte [WESZPRÉMI 1787 [1970]. IV. 287.]. Wallaskay halála után a lakásában talált készpénz, visszafizetett kölcsönök, pénzzé tett ingóságok értéke mintegy 36.000 forintra volt tehető, s ezen felül az arany- és ezüsttárgyak, antik szobrok, ásványok, drágakövek, igazgyöngyök, antik érmék, több ezer körmöci és holland arany, sok száz császári arany tallér, valamint közel 3000 kötetet számláló könyvtára valóban, a legóvatosabb becslések szerint is elérhette a Weszprémi által említett összeget. A mind készpénzben, mind ingó- és ingatlan vagyontárgyakban tekintélyes hagyatékek inventáriumba vételével és visszaháramoltatásával kapcsolatos jogügyeket, valamint azok Bécsbe szállítását Grassalkovich Antal gróf, a Magyar Kamara elnöke és Szlávy Pál, a kincstári jogügyek igazgatója (*Causarum Regalium Director*) végezték. A Magyar Kamara 1767 áprilisában arról számolt be, hogy a Wallaskay hagyatékból az „érmék, kagylók, szobrok, ásványok és más ritkaságok beadattattak a Császári és Királyi Éremgyűjteménybe”, a közel 3000 kötetet számláló könyvtár az Udvari

---

4 Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), Sammlung von Handschriften und alten Drucken (a továbbiakban: ÖNB SHaD), Nachlass Wallaskay (13 darab 41x27,5x9 cm méretű jelzet nélküli doboz). Az anyag csupán előzetesen, iratfajták szerint (*Missiles /Conspectus testamenti /Charta bianca, Schulden an Wallaskay / Quittungen /Varii conscriptiones /Documenta Wallaskyana /Documenta Glosiana /Notiae Wallaskyana /Notiae de alchimia Wallaskyana /Descriptiones morborum / Rezepten von Wallaskay*) került rendezésre, a differenciált rendezés, a dokumentumok szakszerű jelzetekkel történő ellátása, így nyilvános és teljes körű kutatásának biztosítása mindeztől nem történt meg. Köszönettel tartozom az Osztrák Nemzeti Könyvtár Kézirattár direktorának, Andreas Fingernägelnek, hogy biztosította számomra az anyaghoz való hozzáférést. Az alábbiakban az irathagyatékek részét képező *missilis* anyagra pontos jelezetek hiányában a levélírók szerint hivatkozunk: ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, levélíró (ahol fontos: + dátum + feladás helye). A Wallaskay-hagyatékek egészen az 1980-as évekig ismeretlen volt a magyar kutatók előtt, majd Gál Éva egy Wallaskay pályáját ismertető, 1982-ben megjelent tanulmányában hívta fel a figyelmet a páratlan forrásegyüttesre: GÁL 1982. 39–60. Jelen tanulmány szerzője dolgozik a több ezer oldalnyi, több száz darabból álló, latin, német, magyar nyelvű orvosi és tudóslevelezést, betegségeírásokat és receptúrákat, alkímiai tárgyú jegyzeteket, egyéb olvasmányainak excerptumait, valamint gazdasági természetű iratokat (adósjegyzékek, számlák) tartalmazó kéziratok hagyatéka, és a vagyon kincstári visszaháramoltatása során keletkezett, budapesti és bécsi levéltárakban (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Österreichische Staatsarchiv Allgemeine Verwaltungs- Finanz- und Hofkammerarchiv különböző fondjaiban) őrzött dokumentumok feldolgozásán.

Könyvtárba (*Hofbibliothek*, ma az Osztrák Nemzeti Könyvtár állományát képezi) került, a készpénzt pedig Mária Terézia rendeletére a gumpendorffi katonai iskola kapta meg.⁵

A hátrahagyott javak régiség- és ritkasággyűjtemény részében különböző ládákban, dobozokban, bőrrerszenyekben, szelencékben elhelyezett legtöbb darab — mindenekelőtt az érmék, pénzek, drágakövek, igazgyöngyök és ritka ásványok — Wallaskay alkímiai érdeklődésével hozható összefüggésbe.⁶ Könyvgyűjteményének mind számszerűsíthető nagysága, mind annak gondosan megválogatott, tudatos gyűjtési stratégiát tükröző összetétele jól dokumentálja tulajdonosa sokoldalú érdeklődését, intellektuális habitusát, s egyszersmind korának magyarországi és leginkább a német zóna szellemi-kulturális életében való intenzív részvételét. A katalógus három kategóriába rendezve (*libri medici; libri sacri; libri historici*) tartalmazza azt a közel háromezer kötetet és 102 kéziratot, amelyeknek nagyobb részét, összesen 1760 tételben — a korszak rendszerezési hagyományát követve — a szűken vett orvosi, botanikai és a kémiai-alkímiai tárgyú munkák alkották.⁷ A többségükben latin, kisebb részben német, olasz, francia és angol nyelvű orvosi könyvek a medicina legváltozatosabb területeit a legváltozatosabb műfajokban képviselik: az antik, a középkori és a reneszánsz orvoslás klasszikus munkáihoz írott kommentárok mellett 17. és főleg 18. századi kortárs elméleti és gyakorlati orvostani munkák, tankönyvek, *exercitationes*-, *observationes*-, *commentationes*-, *consultationes*-, *Beobachtungen*-típusú esetgyűjtemények, kompendiumok, szemészeti, járványtani, szülészeti, gyermekgyógyászati szakmunkák vannak, de megtalálhatóak több német tudós-orvosi társaság (hallei, nürnbergi, lipcsei, frankfurti) időszaki kiadványai is. Wallaskay számos 1500 előtt, illetve a 16. században kiadott könyve mellett jelentős számban szerepelnek az 1700 után megjelent munkák, ami jól mutatja, hogy igyekezett lépést tartani és megismerni a medicina újabb eredményeit. A 18. század első feléből a magyarországi tudós könyvtárakról rendelkezésünkre álló források és szakirodalom ismeretében, orvosi szakkönyvtára mind méretében, mint tartalmában egészen egyedülálló, sőt európai összehasonlításban is figyelemre méltó.⁸

5 Österreichisches Staatsarchiv Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban: ÖStA AVA HKA), Camerale Ungarn, rote Nr. 179. ad 116. (Vortrag ad Aulam / 29. April 1767.)

6 A Szlávy Pál által jegyzett, a gyűjteményi állományról felvett hagyatéki leltárban 2735 körmöci aranyat, 1287 holland aranyat, 515 császári aranytallért, 60 arany, 997 ezüst és 740 réz antik érmét, 310 különféle drágakövet, különleges, nem számszerűsített ásványkülönlegességeket, 239 szem igazgyöngyöt, sok egyéb arany- és ezüsttárgyat, valamint 12 bronzszobrot jegyeztek fel. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), E 19, Grassalkovich iratok, Fasc. 16. Nr. 23.

7 ÖStA AVA HKA Camerale Ungarn, rote Nr. 176. ad 67. (Cathalogus librorum post obitum D. Ioannis Wallaskay inventatorum / April 1767.)

8 A 18. század első feléből ismert, orvosi szakkollekciót is tartalmazó Hungarus-könyvtárak közül csak az erdélyi orvos-mineralógus-bányászati szakember Köleséri Sámuel (1663–1732) kollektója volt a Wallaskay-gyűjteményhez fogható. Köleséri könyvtárának 1745-ben készült katalógusa 3561 címet tüntet fel, amelyek közül mindössze 385 tétel sorolható egyértelműen a medicina tárgyköréhez [BERTÓK 1959. 5–330.]. Köleséri európai mércével mérve is gazdag ásvány- és ősmaradvány-gyűjteményéről ld. KÁZMÉR 2016. 187–198. Wallaskay orvosi szakkollekciójához mérhető orvosi magánkönyvtárak csak a század második feléből ismertek. Ezek sorában kiemelkedik az 1780-as évektől Pest legkeresettebb gyakorló

A *libri sacri* és a *libri historici* kategóriákba sorolt könyvek lenyűgöző nyelvi és tartalmi összetétele Wallaskay enciklopédikus érdeklődéséről és műveltségállományáról árulkodik — még akkor is, ha a beszerzett kötetek valódi használatát nem tudjuk bizonyítani, önmagában a kiválasztásuk és beszerzésük ténye jól illusztrálja tulajdonosuk világ dolgaiban való informáltságát. Míg az előbbi, 226 művet tartalmazó kategóriában különböző nyelvű és kiadású Ó- és Újtestamentumok, valamint katolikus és protestáns teológiai művek találhatóak, addig a *libri historici*-ként aposztrofált, igen heterogén tematikájú, 1010 tételből álló csoportban felsorolt, történeti, régészeti, numizmatikai, jogi, csillagászati, geográfiai, geológiai, mezőgazdasági, állattani, szépirodalmi tematikájú, változatos műfajú (szakkönyv, lexikon, katalógus, útleírás, orációk, nekrológok, stb.), a szokványos latin, görög, német, angol, francia, olasz, valamint spanyol, portugál, holland és magyar nyelvű művek mellett arab, héber és török szótárak és nyelvkönyvek is feltüntetésre kerültek.⁹

A gyűjteményi állomány alapszerkezetének fentebb körvonalazott részletei, Wallaskay intellektuális habitusának és szerteágazó tudományos érdeklődésének orientációi mögött feltételezhető kiterjedt kapcsolati hálózatot többé-kevésbé visszaigazolja a kéziratos hagyaték latin, német és magyar nyelvű missilis anyaga. A fennmaradt levelezés kvalitatív mutatóinak vizsgálata nyomán kirajzolódik Wallaskay kapcsolatainak sűrűsége és gyakorisága, mélysége és intenzitása, a hálózatán belüli kommunikációs struktúra, csakúgy, mint

---

orvosai közé tartozó testvérpár, Cseh-Szombati József (1748–1815) és Sámuel (1757–1838) 3700 címet tartalmazó orvosi könyvtára, amit végrendeletileg egykori alma materükre, a debreceni Református Kollégiumra hagytak (az állományról 1864-ben készült katalógust ld. Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégium Könyvtár Kézirattára, R 71.10. „Series Librorum Bibliothecae Cseh-Szombatianae”). Ugyancsak figyelemre méltó a pesti egyetem cseh származású anatómia, patológia és belorvostan professzora, Wenzeslaus Trnka (1739–1791) 1600 tételes medicina-gyűjteményéről 1796-ban készült a bécsi könyvkiadó, Trattner által Pesten működtetett filiálé gondozásában 110 oldalas nyomtatott katalógus [CATALOGUS LIBRORUM 1796.]. A szakszerű gyűjtési stratégiát tükröző, ám nagyságrendileg kisebb orvosi kollektciók között foglal helyet Torkos Justus János (1699–1770) és fia Torkos János (1733–?) 515 tételes, főleg latin és német nyelvű a 17. és 18. században kiadott orvostani munkákat tartalmazó kollektciója [VERZEICHNIß 1798.], a könyvtárról újabban ld. BULKOVÁ 2008. 168–190.). A debreceni physicus-orvos és szakíró Weszprémi István 667 tételes privátbibliotékája mintegy 270 általános orvosi, járványtani, szülészeti, nővénytani, állatorvosi, orvostörténeti és gyógyszerészeti kötetet tartalmazott [DIÓSAI 1942. 305–307.]. A 18/19. századforduló időszakának egyik legkeresettebb pesti orvosdoktoraként számon tartott, kiterjedt, főleg főnemesi-nemesi patientúrával rendelkező, jelentős szakirodalmi tevékenységet folytató, az akadémiai tagságot is megszerző Kováts Mihály (1768–1851) halála után az 540 tételes medicina kollektcióját egykori középiskolájára, a Sárospataki Református Kollégiumra hagyta (az állományról 1850-ben készített jegyzéket ld. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Adattár Kézirattára Nr. 2378.). Nemzetközi viszonylatban egyedülálló a nürnbergi városi orvos, anatómus és botanikus Christoph Jacob Trew (1695–1769) medicina-természetfilozófia gyűjteményét, amely közel 34.000 kötetet számlált. [LORENZ 1985. 50–61.]. A kisebb európai medicina-kollektciók közül a magyarországi gyűjteményekhez mérhető a francia orvosprofesszor és királyi orvos (*médecin du Roi*) Jean Astruc (1684–1766) összesen 3782 tételből álló privátkönyvtára, amely egy 1766-ból fennmaradt 271 oldalas jegyzék szerint 1511 túlnyomórészt a 17. és 18. században kiadott latin, francia, olasz és angol nyelvű orvostani és 108 gyógyszerészeti címet tartalmazott [RICHARD 2001. 99–108.].

9 Ld. 7. lábjegyzet forrásmegjelölését.

azok a sok interakcióval rendelkező, s ezáltal csomópontot képező szereplőkhöz fűződő kapcsolatai, amelyeken keresztül más hálózatok részévé is válhatott. A fennmaradt missilis anyagból rekonstruálható, hogy Wallaskay az 1736 és 1765 közötti időintervallumban 617 levelezőpartnerétől összesen 2126 levelet kapott, amelyeknek jelentős része a pesti orvosi praxisához köthető konzultációs levelezésbe illeszkedő páciensektől kapott betegségleírások. Az állomány részét képezi továbbá a levelzőpartnereknek készült alig egy tucat levélfogalmazvány, valamint néhány külföldi orvoskollégáktól kapott levélhez csatolt esetleírás. A levelezés geográfiai spektruma kifejezetten Közép-Európa fókuszú, ezen belül is a Magyar Királyság teljes területét, Erdély bizonyos részeit, valamint osztrák örökös tartományok nagyobb városait (ezen belül is Bécs, Linz, tiroli Zillertal) és néhány német szellemi-kulturális központot (Halle, Lipcse, Erfurt, Frankfurt am Main, Mannheim, Nürnberg, Regensburg, Drezda) ölel fel.

A missilis anyagból kitűnik, hogy Wallaskay intenzíven ápolta a rokonsági és baráti szálakat, csakúgy, mint hazai és külhoni egykori iskolatársaihoz, tudós tanáraihoz, orvoskollégáihoz fűződő kapcsolatait, s ugyanígy hálózata részét képezték alkímista kötődései és gyűjtőszendvényével, az egyes darabok beszerzésével összefüggésbe hozható interakciók is.

Valós kapcsolatainak száma minden bizonnyal ennél még nagyobb lehetett, különösen a páciencia tekintetében számolhatunk az irathagyatékban ránk maradt missilisek alapján dokumentálható körnél számszerűleg akár jóval nagyobbal is, hiszen orvosi tevékenységének — mind a bécsi és a pesti időszakában — a jelentős része személyes jelenlétben bonyolódhatott. Wallaskay kapcsolati hálózatának architektúrája, az egyes interakciók természetese, fejlődésük, fenntartásuk és működésük dinamikája, a hazai és külföldi hálózatok között átjárást és összeköttetést jelentő külföldi kapcsolatai, a hálózatképzés tekintetében csomópontokat jelentő szereplőkhöz fűződő viszonya, geográfiája az életút különböző, idő- és térbeli állomásait követve bontakozik ki.

Wallaskay János a Zólyom vármegyei Felső-Lehotán született, de nem sokkal később a család a Pest vármegyei Acsára költözött, ahol apja Wallaskay Gergely evangélikus lelkészként szolgált. Minden bizonnyal az Acsán töltött gyermekkor meghatározó volt a környezet nemesi családjához, evangélikus lelkészeihez és tanítóihoz fűződő későbbi, helyenként baráti, de elsősorban orvos-páciensi kapcsolataiban. Középiskolai tanulmányait az 1720-as évek második felében, akkor virágkorát élő magyarországi pietista képzési centrumban, a pozsonyi líceumban végezte. A líceum tanáraival, Bél Mátyással (1679–1749), Tomka-Szászky Jánossal (1692–1762)¹⁰ életük végéig baráti és munkakapcsolatot ápol, tanuló társai közül mindenekelőtt a közös alkímiai érdeklődés okán Gömör Dávidhoz (1708–1795),¹¹ a később Győrben praktizáló orvoshoz fűződő intenzív kapcsolata emelendő

---

10 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Tomka-Szászky János levelei Wallaskay Jánoshoz, 1744–1755 (20 darab levél)

11 Uo. Gömör Dávid levelei Wallaskay Jánoshoz, 1741–1754 (29 darab levél)

ki. A pozsonyi iskola elvégzése után egyenes út vezetett a korabeli Európa pietista szellemi, kulturális és oktatási központjába, a hallei egyetemre, ahová a matrikulák tanúsága szerint [TAR 2004. 140.] 1731 áprilisában iratkozott be és három esztendővel később, 1734. május 3-án Friedrich Hoffmann (1660–1742) elnöklete alatt került sor az úton lévő vándorok, úgy mint kézművesek és diákok betegségeiről írott disszertációjának disputációjára [WALLASKAY 1734.]. Egyetemi éve alatt a hallei univerzitás vezető professzora Hoffmann mellett az általános orvostan és vegytan professzor, Johann Heinrich Schulze (1687–1744) előadásait hallgatta, de szoros szálak fűzték a brassói származású államjog és történelem professzor, Martin Schmeizel (1679–1747) főleg erdélyi és magyarországi származású diákokból álló tanítványi köréhez is. Itt jegyezzük meg, hogy a két professzor közeli barátságban állt egymással, amit erősített kettejük közös numizmatikai gyűjtőszervevénye. Schmeizel földrajz, tudománytörténet és címertan kollégiumaihoz Schulze orvostörténeti adalékokkal járult hozzá [KAISER, VÖLKER 1981. 54–55.]. Mindemellert numizmatikai kollekciójuk bővítésébe is bevonták a magyarországi és erdélyi diákjaikat, akik szorgosan szállították számukra az értékes példányokat [ZIMMERMANN 1980. 53–59.]. Minden bizonnyal Wallaskay numizmatikai érdeklődése is erre az időszakra vezethető vissza. Schulze professzor ugyanakkor lelkesen támogatta a magyar diákokat betegségben, egyéb szükségben, de ezen túlmenően szerteágazó szakmai-tudományos kapcsolatrendszerét is bevetve, ajánlásaival segítette a már oklevelet szerzett tanítványait képességeiknek megfelelő állások megszerzésében. Wallaskay miután abszolválta hallei tanulmányait, és kézhez kapta orvosdoktori oklevelét, az irathagyatékában található levelek és számlák tanúsága szerint még több mint négy évig Halléban illetve néhány hónapig Nürnbergben tartózkodott. Hogy pontosan mit csinált, erre nézve nem rendelkezünk megbízható adatokkal, de valószínűsíthető, hogy Halléban a Francke-féle intézménykomplexum valamely részlegében — árvaház ambuláns orvosi szolgálatánál, vagy honfitársa, Madai Dávid Sámuel (1709–1780) által elnökölt gyógyszerészeti-vállalat kebelében — próbált orvosként érvényesülni [KAISER, PIECHOCKI 1971. 49–73.]. Úgy tűnik egykori professzorai támogatását tanulmányai végeztével továbbra is élvezte. 1736. február 27-i dátummal Schulze professzor ajánlására vették fel, mint tizennegyedik magyarországi születésű tagot a korszak egyik legtekintélyesebb orvos-teremtisztudós társaságába, az 1652-ben alapított *Academia Leopoldino-Carolina Naturae Curiosum*-ba [BÜCHNER 1755. 505.]. Wallaskay nem volt aktív tagja a társaságnak: egyetlen publikációja sem jelent meg az Akadémia évi rendszerességgel, *Acta physico-medica Academiae Caesariae Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosorum* címmel kiadott periodikájában [DUKA-ZÓLYOMI 1980. 61–69.], de a fennmaradt levelezéséből sem mutatható ki, hogy tagtársaival tartotta volna a kapcsolatot. Ugyancsak Schulze volt az, aki 1737. október 22-i keltezéssel orvoskollégájához és egyúttal barátjához, a nürnbergi városi orvos, tudós-botanikus, a korabeli *respublica litteraria* világának egyik központi alakjaként számon tartott Christoph Jacob Trewhoz (1695–1769) írott levelében felettese, Friedrich Hoffmann professzor kifejezett kérését közvetítte, hogy Trew ajánlja be az eszes ifjú magyar doktort a Nürnberghez közeli ansbachi udvarhoz orvosnak [KOCH 1979. 72–79.].

Az udvari orvosi állásból végül nem lett semmi, Wallaskay 1738 szeptemberében visszatért Pozsonyba, és minden valószínűség szerint 1740 augusztusáig, Bécsbe való ki-költözéséig ott tartózkodott. Nem rendelkezünk megbízható adatokkal arra nézve, hogy pontosan mivel is foglalkozott ezen időszakban. Nincs nyoma annak, hogy a város alkalmazott orvosa lett volna, de magánorvosként minden bizonnal fogadott pácienseket. Bél Mátyás naplószerű feljegyzéseiből kiderül, hogy ezekben az években Gömör Dáviddal együtt ő is tagja volt egykori pozsonyi líceumi tanára alkímista körének.¹² Élete későbbi szakaszában, különösen bécsi időszakában is több alkímista kapcsolatot tartott fenn, amelyeket — a hagyatékban fennmaradt számlák tanúsága szerint — ritkaság-, főleg ásvány- és éremgyűjteményének gazdagítására, az egyes darabok beszerzésére, duplumok eladására és cseréjére, s ezen keresztül vagyona gyarapítására is felhasznált. Részben gyűjteményei bővítése és ezzel szoros összefüggésben alkímiai technológiák cseréje tárgyában az 1740-es években volt a legaktívabb: levelezett többek között a Frankfurt am Main mellett fekvő höchsti porcelánmanufaktúra kereskedelmi vezetőjével Johann Kilian Benckgraffal, a stájerországi császári és királyi bányafelügyelő Johann Wenzel Brodszkyval, valamint több bécsi alkímista orvosdoktorral, és a műkedvelő alkímista Gramont de Henzel báróval,¹³ de folyamatos kapcsolatot tartott fenn az éremgyűjtésben érdekelt Ráday Gedeonnal (1713–1792) és a kiterjedt tudóslevelező-hálózattal rendelkező, történeti források, érmék és egyéb ritkaságok gyűjtésével foglalkozó Dobai Székely Sámuellel (1709–1779) is.¹⁴ Úgy tűnik, Wallaskay bécsi és német orientációjú interakciói révén sikeresen kapcsolódott be Nyugat-Európában a ritkaságok cseréjére, adás-vételére, az egyes darabok hatékonyabb értékesítése érdekében szakszerűbb osztályozására többé-kevésbé egységes taxonómia kidolgozásra a 17.–18. századforduló évtizedeire kialakult, távolsági kereskedelemre épülő rendszerbe [a tranzatlant rendszer működéséről, tudástermelésben betöltött szerepéről ld. MARGÓCSY 2014. 44.]. 1745-ben és 1746-ban több levelet váltott bizonyos Johann Anton Pirkerrel egy alkímista célú tiroli (Zell in Zillertalban) bányavállalkozás ügyében, a megvalósulásának azonban nincs nyoma a levelezésében.¹⁵

Wallaskay Bécsben töltött közel tizenkét esztendőnyi időszakáról keveset tudunk, mivel betegeinek nagyobb része feltehetően személyesen kereste fel, annyi azonban a hagyatékában fennmaradt számlákból és igazolásokból kiderül, hogy letelepedését követően viszonylag gyorsan széleskörű és kifejezetten jó anyagi kondíciókkal rendelkező pacien-túrát sikerült kiépítenie: háziorként kezelte több külföldi udvar bécsi követét, Kussow

12 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Oct Lat. 92. fol. 14., 22., 71. (Scripta chemica)

13 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Johann Kilian Benckgraff levelei, 1741(Frankfurt am Main); Johann Wenzel Brodszky levelei, 1745 (Stainach); Theofilus Rosenkranz Doct. Med. levelei, 1742 (Bécs); Johann Rosenfeld Doct. Med. levelei, 1743 (Bécs); Gramont de Henzel báró levelei, 1749–1750 (Bécs).

14 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Ráday Gedeon levelei Wallaskay Jánoshoz, 1753–1760 (6 db levél); Dobai Székely Sámuel levelei Wallaskay Jánoshoz, 1752–1757 (3 db levél).

15 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Johann Anton Pirker levelei Wallaskay Jánoshoz (1745–1746 (Zell in Zillertal)).

grófot, Bethlen Gábor erdélyi udvari tanácsost, Gyulaffy László erdélyi kancellárt.¹⁶ Gerard van Swieten (1700–1772) Mária Terézia holland származású udvari orvosa által kezdeményezett 1748–1749. évi Habsburg egészségügyi, azon belül is a bécsi egyetemi reformjainak egyik sarkalatos pontja volt annak az uralkodó általi elrendeltetése, hogy az örökös tartományok területén csak a bécsi vagy a prágai egyetemen szerzett orvosdoktori oklevél birtokában lehessen praktizálni [Mária Terézia vonatkozó rendeletét ld. JOHN 1790. Bd. 2. 257.]. Mivel a bécsi egyetemen az orvosdoktori oklevél megszerzése a Szeplőtelen Szűz Máriára tett eskütelletel volt lehetséges, Wallaskay válaszáig eljutott: vagy áttér katolikus hitre és újabb disputáció keretében számot ad tudásáról, s az eskütételt követően megkapja a működési engedélyt, vagy felhagy bécsi praxisával és hazaköltözik. Bár több évig küzdött, folyamodványokat nyújtott be egyenesen az uralkodóhoz és van Swietenhez címezve, amelyekben sikeres gyógyítói tevékenységére, Bécsben kialakított életére, felhalmozott materiális javaira hivatkozott, küzdelme azonban eredménytelennek bizonyult, 1752 januárjában megkapta az alsó-ausztriai kamara ellentmondást nem tűrő végzését, hogy 14 napon belül hagyja el Ausztria területét [GÁL 1982: 50].

Wallaskay miután közel két évtizedes külföldi, nagyrészt bécsi tartózkodás után 1752 májusában visszatért Magyarországra, Pesten telepedett le, ahol rövid idő alatt mind számszerűsíthető nagyságát, mind földrajzi kiterjedését, mind társadalmi összetételét tekintve igen figyelemre méltó patientúrát sikerült kiépítenie. Hátrahagyott levelezésének nagyobb része is már a pesti időszakához kötődik. Betegei közé tartoztak a Podmaniczky, a Prónay, a Ráday, az Orczy, a Beleznay, a Beniczky családok tagjai, de hosszabb-rövidebb ideig levél útján adott terápiás instrukciókat Grassalkovich Antal kamaraelnök, Barkóczy Ferenc egri püspök, Batthyány Imre és Károlyi Ferenc grófok betegségeiben.¹⁷ Rajtuk kívül még számos grófi (pl. Esterházy, Haller, Forgách, Szirmay, Sztáray, Koháry) és bárói (pl. Amadé László, Vécsey, Sándor, Laffert, Hellenbach) család férfi és nőtagjaival érintkezett többnyire távgyógyító levelezés útján. Ugyanígy Pest és Nógrád vármegyei, valamint több felvidéki birtokos nemesi család is fordult hozzá tanácsért, köztük a Királyfalvi Róth, Berzeviczy, Fáy, Jeszenák, Kubinyi, Majthényi, Radvánszky, Révay, Rudnyánszky családok egy vagy több

16 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Quittungen.

17 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis. A legszorosabb levelező-kapcsolat egyértelműen még a gyermekkori ismeretségek és közös élményeknek köszönhetően a Podmaniczky család több generációjával mutatható ki: Podmaniczky Sándor, 1743–1758 (45 db levél); Podmaniczky János, junior, 1740–1762 (80 db levél); Podmaniczky András, 1752–1758 (10 db levél); a család nőtagjaival (20 db levél). Nem kevésbé jelentős kapcsolatok fűzték Wallaskayt a Prónay (Prónay László, 1754–1762: 27 db levél; Prónay Gábor, Mihály, Pál, Ádám és Anna: 1753–1763, összesen 52 db levél), az Orczy (különösen Orczy Lőrinc: 1752–1760, 28 db levél, első feleségétől Podmaniczky Judittól született lánya Orczy Mária Anna: 1759–1763, 16 db levél, valamint második felesége szül. Mária Anna von Laffert: 1756–1759, 15 db levél), a Grassalkovich (Grassalkovich Antal kamaraelnök, anyja szül. Egresdy Zsuzsanna, második felesége szül. Klobusiczky Terézia: 1755–1762, összesen 21 db levél) és a Barkóczy családok (Barkóczy Ferenc egri püspök, majd esztergomi érsek: 1753–1757, 6 db levél, az előbbi János nevű testvére és felesége: 1754–1756, 6 db levél és 2 db relationes medici) tagjaihoz, noha a levelekből úgy tűnik, velük gyakrabban inkább személyesen érintkezett.

tagja.¹⁸ Levelezőhálózatába tartoztak továbbá az ország legkülönbözőbb részeiben működő evangélikus lelkészek és tanítók, de felkeresték katolikus papok és szerzetesek is. A pesti és Pest környéki betegein kívül, pácienseinek köre Erdély és a Magyar Királyság legkülönbözőbb városaiból, uradalmából származott. A felsoroltak Wallaskay doktorhoz intézett leveleiből kitűnik, hogy az írásos érintkezésen túl, rendszerint személyes találkozásokra is sor került: súlyosabb betegség esetén maga a doktor utazott a tőle segítségét kérőkhöz, vagy kevésbé súlyos esetben a beteg kereste fel őt pesti lakásán. Ezt a kiterjedt páciensi hálózatot egyrészt az Acsán töltött gyermek- és ifjúkori családi kapcsolatrendszerének, másrészt már bécsi éve alatt megalapozott orvosi hírnevének köszönhetette. Tekintettel arra, hogy eme jól fizető pacientúra révén komoly vagyont tudott felhalmozni, társadalmi és orvos-beteg hálózatát, tovább erősítették, illetve bővítették adós-hitelező kapcsolatai. Néhány száz forinttól több ezer forintig terjedő hiteleket adott elsősorban a környékbeli előkelő családoknak, köztük Podmaniczky Sándornak, Ráday Gedeonnak, a cseszneki vár és uradalom birtokosa Esterházy Gábornak, Johann Friedrich Hardegg grófnak, Forgács János grófnak, Sándor Antal bárónak is.¹⁹

Wallaskay pesti korszakában intenzív és kiterjedt szakmai, egy-egy eset kapcsán felmerült kérdések és receptúrák megvitatását szolgáló konzultációs-levelezést folytatott orvoskollégáival, akik közül többen a hallei körhöz tartoztak: vagy Wallaskayval egy időben jártak az egyetemre, vagy néhány évvel később, de a közös alma mater bizalmi alappal, összekötő kapocsnak számított. Ezek sorában kiemelkedik a Vas megyéből származó Molnár Ádám (1716–1780) orvos-botanikus, aki előbb Bukarestben udvari orvos, majd Havasalföld főorvosi pozícióját töltötte be, s életének utolsó évtizedében Brassóban működött. 1745 és 1747 között németországi tanulmányútjának több állomáshelyéről (Göttingen, Lipcse, Halle) is címzett leveleket Wallaskayhoz [KAISER 1975. 570–575.]. Ugyanígy a hallei körhöz tartozott a selmecbányai származású, majd szülőhelyén gyakorló orvosként tevékenykedő Richter Károly Gottfried, Hont vármegye főorvosa Zacharides György, a Gömör vármegyei Rozsnyón praktizáló orvosdoktor Christian Paecken, Moller Károly Ottó fia a besztercebányai gyakorló orvos Moller Gottfried, a Borsod vármegyei főorvos Trangus Illés. Kifejezetten szakmai, konzultációs célú levelezést folytatott több más, nem a hallei körhöz tartozó pozícionált orvossal, így a pozsonyi főorvos Torkos Justus Jánossal, a Nógrád vármegyei főorvos Perliczi János Dániellel, az egri püspöki orvos Komorsky Jánossal, Domby Sámuel Miskolcon székelő Borsod vármegyei főorvossal, Conrad András Sopron városi főorvossal, az osztrák származású, előbb Pesten majd 1761-től Győrben működő Franz Stainerrel, az innsbrucki származású, Komárom városi főorvos John Henricussal, előbb Bihar, majd Heves vármegyei orvos, s egyúttal Barkóczy Ferenc egri püspöki és

---

18 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis. A fent felsorolt grófi, bárói és nemes családok közül, Wallaskay kiemelkedően intenzív levelezésben állt a sziráki kastély építető, egyszersmind első tulajdonos birtokos nemes Királyfalvi Róth Tamással: 1745–1759, 57 db levél)

19 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Charta bianca.

Eger városi főorvos Markhot Ferencsel. Oehme János a később pozsonyi székhellyel Moson vármegye főorvosi pozícióját betöltő kollégája még tanulmányi időszakában, 1749-ben Drezdából írt levelével vette fel az akkor már kitűnő hírnévnek örvendő, Bécsben működő Wallaskayval a kapcsolatot. Az egykori hallei professzorain kívül levelezésben állt több német orvoskollégával: Regensburgból, Erfurtból, Nürnbergből, Mannheimből érkeztek levelek és esetleírás-melléletek számára.²⁰

Nagy gonddal és odafigyeléssel ápolta szűken vett rokoni kapcsolatait. Talán a legbensőségesebb kapcsolat lánytestvéréhez és annak családjához fűzte. Wallaskay Évát Glosius Dániel (?–1755) sziráki evangélikus lelkész vette feleségül, aki 1749-től 1754-ig a Nógrádi Evangélikus Egyházmegye esperesi, majd 1754-től 1755-ben bekövetkezett haláláig a Bányai Evangélikus Egyházkerület (Zólyom, Hont, Bars, Nógrád, Pest, Békés vármegyék területe) püspöki tisztét töltötte be [TÓTH 1808. 298.]. A missilis-hagyaték tanúsága szerint gyakran váltott leveleket sógorával, az 1736 és 1755 közötti időszakból összesen 52 Wallaskayhoz címzett levél maradt fenn, de kapcsolatban volt annak testvérbátyjával, Glosius Jánossal is.²¹ Nővére és sógora korai halála után gondoskodott két unokaöccséről Glosius Mihályról (?–1762?) és Sámuelről (1741–1802), akik közül Mihály valószínűleg fiatalon meghalt, mert a pozsonyi líceumi tanulmányait követő sorsáról már semmit nem lehet tudni, s nagybácsijával folytatott levelezése is megszakadt 1762-ben.²² Problematikus volt a viszonya másik testvérével, a jogvégzett, előbb Győrben, majd az adonyi uradalom fiskálisaként Zichy János gróf szolgálatában álló Wallaskay Mártonnal. Megromlott kapcsolatukról árulkodik az a tény, hogy Wallaskay 1756-ban készített — mint utóbb kiderült, a tanúk hiányzó aláírása okán érvénytelen — végrendeletéből kizárta testvérét, általános örököséként akkor még életben lévő nővérét és annak két kiskorú fiát, a Glosius testvéreket téve meg.²³

*Wallaskay kapcsolati hálózatának „utóélete”: Glosius Sámuel, mint a *respublica medica hungarica* következő generációjának tagja*

Wallaskay halála után patientúráját unokaöccse, Glosius Sámuel örökölte meg, akit apja, elvesztése után Wallaskay tanított előbb Osgyánban az egyetlen magyar nyelvű evangélikus tanintézetben, majd a pozsonyi evangélikus líceumban, de finanszírozta a bécsi orvos-

20 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, passim.

21 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Glosius Dániel levelei Wallaskay Jánoshoz, 1736–1755 (52 db levél); Glosius János levelei Wallaskay Jánoshoz, 1753–1763 (15 db levél)

22 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Missilis, Glosius Sámuel és Mihály levelei Wallaskay Jánoshoz, 1755–1765 (68 db levél)

23 ÖNB SHaD, Nachlass Wallaskay, Conspectus testamenti. Wallaskay döntése mögött a családi nemeslevél megszerzése körüli bonyodalmak állhattak, testvére ugyanis a procedura során jobb kondíciók biztosítása érdekében katolikus hitre konvertált [GÁL 1982. 54.]. A Wallaskay család nemesi címének adományozásához ld. WESZPRÉMI 1970. 395; NAGY 1865. XII. 21.).

karon folytatott tanulmányai alatt felmerült költségeit is. Glosius, miután 1764-ben a bécsi egyetemen megszerezte a licenciátusi fokozatot (*licentiatus medicinae*), Pesten telepedett le gyakorló orvosként.²⁴ Kezdetben nagybátyja mellett dolgozott, aki bevezette és megismertette őt saját páciensi körével, akik Wallaskay halála után automatikusan őt hívták szükség esetén segítségül. Magánorvosi praxisát nem adta fel akkor sem, amikor 1771 januárjától Veza Gábor (?–1799) mellett előbb másod, majd 1784-től — miután Veza lemondott erről az állásáról — első *physicus*-orvosi pozícióba került.²⁵ Magánorvosi szolgáltatásait a fentebb felsorolt, Wallaskay-féle pacientúrához tartozó Pest-Budán és Pest környékén élő arisztokrata és nemesi családokon kívül, időlegesen igénybe vette például Festetics György gróf is 1800 és 1804 között a pesti egyetem jogi fakultásán tanuló László fia számára.²⁶ Glosius 1786-tól, megalakulásától fogva tagja volt a pesti Nagyszívűséghez címzett szabadkőműves páholynak²⁷, ami minden bizonnyal hozzájárult pacientúrája további gyarapodásához. A rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint rendszeresen nyújtott orvosi segítséget többek között Pongrácz Boldizsár táblabíró országgyűlési követnek, Laczkovics György Pest vármegyei alispánnak, Schaffrath Lipótnak, a pesti piarista gimnázium igazgató-taná-

-
- 24 Glosius Bécsben szerzett *licenciátus medicinae* fokozatát igazoló oklevél hiteles másolatát Pest város magisztrátusa 1766-ban küldte el a Helytartótanács Egészségügyi Bizottságához, miután erre helytartótanácsi leiratban külön felszólítást kapott. Az oklevélmásolatot, ld. MNL OL C 37 Lad. A. Fasc. 34./1766. A licenciátusi fokozat azt jelentette, hogy az egyetem az 1760-as években a protestánsok számára már engedélyezte a tanítást és a gyógyításhoz való jogot, *physicus*-orvosi pozíció betöltését azonban elviekben nem. A magyarországi gyakorlatban azonban Bécsben szerzett licenciátussal számos esetben alkalmaztak a törvényhatóságok protestáns *physicus*-orvosokat anélkül, hogy őket Pozsonyban az Egészségügyi Bizottság előtt, vagy 1770 után a nagyszombati/budai/pesti orvoskaron aprobációs vizsga letételére kötelezték volna.
- 25 Pest, Pilis és Solt vármegye 1771. január 11-i határozata szerint összesen évi 500 forint fizetéssel két *physicus*-orvost alkalmazott: Veza Gábort évi 200 forintért első, Glosius Sámuelét évi 300 forint javadalmazással másod *physicus*-orvosként. MNL PML IV. 93. 1. [Series magistratuum chronol.] 305. pag./1771.
- 26 Festetics László (1785–1846) nevelője Kultsár István (1760–1828) az apának, Festetics György grófnak (1755–1819) küldött leveleiben rendszeresen beszámolt a gyakran visszatérő hurutos betegségekkel küzdő „Laci gróf” egészségi állapotáról (Festetics László személyéhez lásd KURUCZ 2020. 7–13., itt különösen 10.). Kultsárnak a gróffal folytatott levélváltásaiból kiderül, hogy Glosius doktor egy-egy sikeres gyógyító kúráért 100 forint fizetésben részesült, lásd MNL OL Festetics Levéltár P 279 (Directorátusi Ügyiratok) 24. d. 1801. március 7./Kultsár István levele Festetics György grófnak. 1802 januárjában Kultsár arról számolt be a keszthelyi grófnak, hogy „Laci gróf” ismét beteg: „*Alig múlt az Ifjú Grófnak torokfájása, hogy megint ugyan szomszéd részének baját kezdé érezni, mely a fülzúgásban állott. Glosius úr, minthogy észrevette, hogy sem fájás, sem szúrásokkal öszve nintsen kaptsolva, megmondá ugyan hogy semmi következesei nem lésznek, de az időnek hideg volta miatt mégis javasolta, hogy a háznál tartózkodjék, és lábvizekkel, s némely gyomor tisztító és a testet párázásba hozó szerekkel éljen.*” MNL OL Festetics Levéltár P 279 (Directorátusi Ügyiratok) 28. d. 1802. január 20./Kultsár István levele Festetics György grófnak. Köszönöm Kurucz Györgynek, hogy felhívta figyelmemet a levelezésre.
- 27 Glosiusnak a pesti Nagyszívűséghez címzett páholytagságáról, ld. ABAFI 1900 [1993]. 275, 280, 281, 285, 330.

rának, a pesti egyetemen oktató Koppi Károlynak, Cornides Dánielnek, akik valamennyien egyúttal páholytestvérei is voltak.²⁸

Glosius doktor a magyarországi orvosoknak már azon nemzedékéhez tartozott, akinek legaktívabb gyógyítói és a *physicus*-orvosi pozícióval együttjáró adminisztratív kötelezettségei az egészségügy intézményesülése alatti időszakra regisztrálhatóak. Az egészségügyi szervezetrendszer egyik fontos alappillérenek számító törvényhatósági fizetett (fő) orvosi hálózat elviekben Mária Terézia 1752-ben kiadott rendelete [LINZBAUER 1852. II. 279–281] óta alakulóban volt. A valóságban azonban a konkrét feladatokat és a feladatok elvégzésének központi szakadminisztrációs hivatalok útján történő ellenőrzését biztosító egységes legiszlatív keretek csak az 1770. évi Egészségügyi Főszabályzat kiadása után kezdtek kibontakozni [Az eredetileg latin nyelvű Főszabályzat magyar nyelvű kritikái, kommentált szövegkiadását ld. BALÁZS 2004. 37–88]. A megfelelő létszámmal, szakszerű hivatali utasítással működő törvényhatósági főorvosi intézményhálózat, s egyszersmind az egészségügy igazgatásának jól strukturált szervezetrendszere, amely az alattvalóktól a lokális hivatalviselők, a középszintű igazgatási szerveken keresztül a legfelsőbb Pest-Budán és Bécsben székelő magyarországi és birodalmi adminisztratív és oktatási intézményekig terjedt, igazán II. József uralkodásának időszakára lendült dokumentálhatóan is működésbe.

Külön is kiemelendő, hogy a 18. század utolsó két évtizedére a bécsi egyetem orvosi fakultásának szervezetét követve a pesti fakultás is a szűken vett oktatási feladatokon túl a szakhivatalok (Helytartótanács Egészségügyi Ügyosztály és az 1786-ban felállított országos tiszti főorvosi hivatal) munkáját segítve és még szakszerűbbé téve, mindennemű orvoslással összefüggésbe hozható tevékenység besorolásának, megítélésének legfontosabb csomópontjává, az orvosi tudás kumulációjának helyévé vált. Ez azt is jelentette, hogy II. József időszakában egyidejűleg — évenként ugyan változó számban — 80–100 orvos küldött jelentéseket, szakvéleményeket, és levelezett az adott középszintű törvényhatóság közvetítésével áttételesen, vagy akár közvetlenül a legfelsőbb hivatalokkal. Ez a szakmai levelezőhálózat nem csak a hivatalok irányában működött, hanem az orvosok egymás között is rendszeresen folytattak konzultációkat egy-egy problémás eset, népbetegség vagy járvány megvitatása céljából.

Az orvosijelentés-írás magyarországi gyakorlata az 1780-as évek közepétől bevezetett új papíralapú technikának köszönhetően egy második fázisba lépett, ami fordulatot hozott az orvosi észlelés, megismerés, az írásmód és általában a tudáselőállítás tekintetében. 1786-ban — a II. József által a Habsburg Birodalom valamennyi szakhivatalának regisztratúrájában bevezetett átfogó modernizációs törekvések részeként — a magyarországi tör-

---

28 Glosiustól mindezidáig orvosi napló, vagy orvosi levelezés nem került elő, ezért páciensi köréhez tartozó betegek, illetve betegeknek egy része csak közvetett forrásokból, valamint a vele kapcsolatban álló, szolgáltatásait hosszabb-rövidebb ideig igénybe vevő nemesi és arisztokrata családi levelezések nyomán rekonstruálható. 1802-ben bekövetkezett haláláról a korabeli folyóiratokban megjelent értesítések és méltatások közül Schedius lapjában, a *Zeitschrift von und für Ungern*-ben közölt méltatásban a fentebb felsorolt nevek kerültek említésre, ld. SCHEDIUS 1802. II. 121.

vényhatóságok főorvosai instrukciókkal ellátott, előre elkészített táblázatmintákat kaptak. A táblázatokat kezdetben kézzel másolták és töltötték ki, de az 1790-es évektől többnyire már az adott törvényhatóságtól nyomtatott formában vehették át. A táblázatmintákban meghatározott szempontok mentén haladva, immáron jóval tárgyyszerűbben és célirányosabban fogalmazva kellett elhelyezniük az addig kizárólag folyó szövegben írott jelentéseik lényegi tartalmi elemeit.²⁹ A táblázatok tartalmi vonatkozásban az élet minden olyan területének topografikus feltérképezésére irányultak, amelyek az egészségügyi viszonyokra hatással lehetnek: az adott törvényhatóság területén előforduló „külső” és „belső” betegségek leírása és az alkalmazott gyógymód regisztrálása (*Krankenbericht*), a gyógyszertárak vizsgálata (*Apotheken-Visitation*), az embereket és az állatállományt sújtó járványos megbetegedések regisztrálása (*Seuchenbericht*), az egészségügyi szolgáltatók kezdetben tizenöt, majd hét-nyolc szempontra szűkült minősítési táblái (*Conduittlisten*) kötelező részeit képezték a szakhivatal felé évente továbbítandó jelentéseknek. Egyéb járulékos mellékletként azonban sok esetben ott találjuk a veszett állatok marása miatt fellépő betegségek számbavételét, a sebészek és szülészek/bábák instrumentumainak állapotáról szóló kimutatásokat, vagy orvosi szakvéleményeket (*Gutachten*), orvosi látleleteket (*visum repertum*), az orvosok oktató munkáját is igazolandó bábák, sebészek számára kiadott bizonyítványok másolatait.

Glosius első, a Helytartótanács Egészségügyi Ügyosztályára küldött, Pest vármegye 1783. évi egészségügyi viszonyait bemutató, az előírásoknak megfelelő táblázatos formában elkészített éves főorvosi jelentését 1784. évi dátummal jegyezte.³⁰ Miként az a jelentés legterjedelmesebb, a rá bízott területen az előző évben előfordult egyedi és népbetegségekről szóló betegségjelentéséből (*Krankenbericht*) kitűnik, az egyes esetek leírásánál a szeri-alizálást, a szimptomák, lefolyások és terápiaformák összehasonlíthatóvá tételét, valamint a betegek-gyógyultak-elhalálozottak proto-statisztikai számbavételét megkövetelő táblázatos struktúra, a tömörségre és különösen a betegségek megnevezése tekintetében egységességre törekvő szemantikai eszköztár a megelőző időszak pro memoria- vagy konzultációs levél-típusú eseteleírásaihoz képest szembetűnő elmozdulást mutat. Míg Wallaskay korában leírni egy esetet, nem jelentett mást, mint topografikus részletességgel, sokszor hosszú oldalakon keresztül elmondani a beteg életkörülményeit, szokásait, leírni a külsőleg látható testi konstitúcióját, a tünetek tekintetében a régi klasszikusok eseteleírásaiban analógiákat keresni, és mindezek alapján receptúrákkal, kúrákkal kísérletezni. Néhány évtizeddel később, Glosius korában a betegek és a betegség a maguk történetiségében jelennek meg, amelyeknek leírása során a „dolgok” közötti kapcsolatot nem a statikus azonosságok és különbségek, hanem a funkció keresése határozza meg. Ebből a perspektívából nézve az egészségügyi jelentések (*relatio morborum*), bár elsődlegesen adminisztratív és regisztrációs célokat szolgáló rend-

29 Az 1786 és 1790 közötti időszakból rendelkezésünkre álló több száz egészségügyi jelentés a Helytartótanács Egészségügyi Ügyosztályának következő fondjaiban találhatóak: MNL OL C 66 98–100. cs. 56. kf. (1–392. pag./1785–86.; 107–111. cs. 1. kf. (1–759. pag)/1787.; 123–126. cs. 1–10. kf./1788.; 128–129. cs. 1 kf. (1–144. pag./1789.; 134. cs. 2. kf. (1–83. pag)/1790

30 MNL OL C 66 80. cs. 22. kf. 521.pag./1783–84.

szer részeként jelentek meg, a 18. század utolsó harmadában a tudás termelésének, visszakereshetőségének és archiválásnak fontos új episztémikus műfajává váltak.

* * *

Wallaskay és Glosius alakjai, mint két egymást követő nemzedék képviselői egyfelől a 18. század folyamán megszilárdulni látszó magyarországi orvosi rendnek azt a kiemelkedő, szellemi értelemben „húzó”, protestáns vallású, származásuk révén a német nyelvi közegehez kötődő, külföldi, többnyire német egyetemeken szocializálódó, Európában utazgató rétegehez tartoztak, akik a kortársak számára a folyamatosan „akcióban” lévő, a világot saját tapasztalatokból megismerni kívánó cselekvő ember mintáját jelenítették meg. Míg azonban Wallaskay generációja a fegyelmező, kontrolláló szervezett egészségügyi rendszer híján sokkal inkább privát, saját maga által épített hálózatok részeként bontakoztatta ki tudását, addig Glosius és kortárs orvos kollégái már egy fokozatosan intézményesülő és egyre szigorúbban ellenőrzött, egyre szakszerűbb keretek között működtetett hálózat részeként, a tudás mélyebb átadását megcélozva, a magán és nyilvános tudomány határain egyensúlyozva a társadalom szélesebb rétegeihez is eljutottak.

Levéltári és kéziratári források

Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Kézirattár
R 71.10. (Series Librorum Bibliothecae Cseh-Szombatianae)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [= MNL OL]

C 37 [Acta Sanitatis] Lad. A, Fasc. 34.

C 66 [Departamentum Sanitatis]

76–84. csomó [cs.] 9–10. kútfő [kf.]/1783–84.

94–106. cs. 1–149. kf./1785–86

107–122. cs. 1–80. kf./1787.

123–127. cs. 1–77- kf./1788.

128–133. cs. 1–134. kf./1789.

134. cs. 2. kf./1790.

E 19 [Grassalkovich iratok], Fasc. 16. Nr. 23.

P 279 [Festetics Levéltár], Directorátusi Ügyiratok

MNL OL Pest Megyei Levéltára, IV. 93. 1. [Series magistratualium chronol.]

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

MS 4112/171. (SZENTGYÖRGYI Lajos: „Nagyapám családi élete, 1765–1832”)

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Oct Lat. 92. fol. 14., 22., 71. (Scripta chemica)

Österreichische Nationalbibliothek [= ÖNB], Sammlung von Handschriften und alten Drucken [= SHaD]
Nachlass Wallaskay (13 darab 41x27,5x9 cm méretű jelzet nélküli doboz)

Österreichisches Staatsarchiv Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv
[= ÖStA AVA HKA]
Camerale Ungarn, rote Nr. 179. ad 116. (Vortrag ad Aulam / 29. April 1767.)
Camerale Ungarn, rote Nr. 176. ad 67. (Cathalogus librorum post obitum D. Ioannis Vallaskay inventatorum / April 1767.)

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Kézirattár
Nr. 2378. („Kováts Mihály pesti orvos Úr könyvtárának lajstroma, mellyet a sárospataki református főiskolának ajándékozott 1850-ben”)

Felhasznált irodalom

ABAFI L.: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Budapest: Akadémiai, 1993 [1900].

ANDERSON, B.: *Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan – Atelier, 2006.

BALÁZS P.: *Generale Normativum in Re Sanitatis 1770. Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete*. Piliscsaba–Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, 2004.

BERTÓK L.: Köleséri Sámuel könyvhagyatéka. *Könyv és Könyvtár*, (1955) II. pp. 5–330.

BOTS, H., WAQUET, F.: *La République des lettres*. Paris-Berlin-Bruxelles: De Boeck, 1997.

BOTS, H., WAQUET, F.: *Commercium litterarium. La communication dans la République des Lettres/Forms of communication in the Republic of Letters 1600–1750*. Amsterdam–Maarsen: APA-Holland University Press, 1994. (Études de l'Institut Pierre Bayle, Nimègue 25.)

BÖDEKER, H. E.: Das Kommunikationsgefüge europäischer Gelehrter im Zeitalter der Aufklärung. In *James Cook und die Entdeckung der Südsee. Ausstellungskatalog*. Hg. Bödeker, H. E. et al. München: Hirmer Verlag, 2009. pp. 40–43.

BULKOVÁ, P.: Knihy z knihnice Jána Torkoša v kníhkupeckom katalógu Andreja Schwaigera z r. 1798. Kníhkupecký katalóg ako prameň pre výskum dejín knižnej kultúry. *Studia Bibliographica Posoniensia*, 1 (2008) pp. 168–190.

BURKE, P.: Erasmus und die Gelehrtenrepublik. In Uő.: *Kultureller Austausch*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000. pp. 74–101.

BÜCHNER, A. E.: *Academiae Sacri Romani Imperii Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosum Historia*. Halae Magdeburgicae, 1755.

CASTELLS, M.: *A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. Budapest: Gondolat, 2005. I. köt.

CATALOGUS Librorum, et actorum medicorum Wenceslai Trnka M.D. Pestini: Typis Matthiae Trattner, 1796.

DASTON, L.: The ideal and reality of the Republik of Letters in the enlightenment. *Science in context*, 4 (1991) pp. 367–386.

DIÓSADI ELEKES Gy.: Weszprémi István könyvtára. *Magyar Könyvszemle*, 1942. pp. 305–307.

DIKA-ZÓLYOMI N.: Die Leopoldinische Akademie und die ungarländische Medizin und Naturwissenschaft bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. *Acta historica Leopoldina*, 13 (1980) pp. 51–101.

FICHTE, J. G.: Annalen des philosophischen Tons, in *Johann Gottlieb Fichte Gesmtausgabe*. Hg. Lauth, R. et al. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1962. Reihe I. Bd. 4. pp. 293–321.

FÜSSEL, M.: Einleitung. In *Aufklärung. Interdisziplinäres Jahrbuch zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkungsgeschichte. Gelehrtenrepublik*. Hgg. Füssel, M., Mulsow M. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2014. pp. 5–8.

GÁL É.: Wallaskay János (1709–1766) – Adalékok egy XVIII. századi orvos életéhez. *Orvostörténeti Közlemények*, 100 (1982) pp. 39–60.

GIERL, M.: Art. „Gelehrtenrepublik”. In *Enzyklopädie der Neuzeit*. Hg. Jaeger, F. Stuttgart: J. B. Metzler, 2006. Bd. 4. pp. 389–392.

GOETHE, J. W.: Vier Jahreszeiten. In *Léleküditő*. Szerk. és ford. Wildner Ö. Budapest: Háttér Kiadó, 1995.

GOLDGAR, A.: *Impolite learning: Conduct and community in the Republic of Letters 1680–1750*. New Haven–London: Yale University Press, 1995.

GOODMAN, D.: *The Republic of Letters. A Cultural History of the French Enlightenment*. Ithaca–New York: Cornell University Press, 1994.

GYULAI É.: Praxis és tudomány – Benkő Sámuel Borsod vármegyei tiszti főorvos orvos-meteorológiai naplói (Ephemerides meteorologico-medicae, 1794–1802). *Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon*, 2 (2015) 1, pp. 16–45.

JAUMANN, H.: Das Projekt des Universalismus. Zum Konzept der Respublica litteraria in der frühen Neuzeit. In *Über Texte. Festschrift Karl-Ludwig Selig*. Hgg. Knabe, P. E., Thiele, J. Tübingen: StauFFenburg Verlag, 1997. pp. 149–163.

JAUMANN, H.: *Respublica litteraria: Partei mit einem Programm der Parteilosigkeit. Gegen das anachronistische Mißverständnis eines mehrdeutigen Konzepts der Frühen Neuzeit*. In *Aufklärung. Interdisziplinäres Jahrbuch zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkungsgeschichte. Gelehrtenrepublik*. Hgg. Füßel, M., Mulsow M. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2014. pp. 17–30.

JOHN, J. D.: *Lexikon der k. k. Medizinalgesetze*. Mit einer Vorrede von E. G. Baldinger. Prag: bei Johann Gottfried Calve, Bd. 2. 1790.

KAISER, W.: Molnár Ádám, Vas megyei orvos és összehasonlító botanikus (1716–1780). *Vasi Szemle*, 4 (1975) pp. 570–575.

KAISER, W., PIEROCKI, W.: Die Ärzte-Dynastie der Madai in Halle. *Orvostörténeti Közlemények*, 60–61 (1971) pp. 49–96.

KAISER, W., VÖLKER, A.: Hungarica medica des 18. Jahrhunderts in den Beständen des halleischen Universitätsarchivs. *Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, 38 (1981) T 40, pp. 5–93.

KÁZMÉR M.: Köleséri Sámuel ásvány- és ösmeradvány-gyűjteménye – történeti rekonstrukció. In *Köleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás*. Szerk. Balázs M., Font Zs., Kovács A. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2016. pp. 187–198. (Kölesérina 3.)

KNOCHE, M., RITTER-SANTINI, L. (Hg.): *Die europäische République des lettres in der Zeit der Weimarer Klassik*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2007.

KOCH, H. Th.: Das medizinische Halle in den Briefen Johann Heinrich Schulzes an Christoph Jacob Trew. *Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, 29 (1979) T 31, Bd. III. pp. 72–79.

KURUCZ GY.: „Kedves Hazámfiak! mozdulni kell...” *Georgikoni peregrinatio oeconomica a 19. század elején*. Budapest: Corvina, 2020.

- LINZBAUER, F. X.: *Codex sanitario medicinalis Hungariae*. Buda: Typ. Universitatis Regiis, tom. II. 1852.
- LORENZ, B.: Notizen zur Privatbibliotheken der Ärzte des 18.–19. Jahrhunderts. *Sudhoffs Archiv*, 69 (1985) pp. 50–61.
- MARGÓCSY D.: *Commercial Vision. Science, Trade, and Visual Culture in the Dutch Golden Age*. Chicago – London: University of Chicago Press, 2014.
- NAGY I.: *Magyarország nemesi családai címerekkel...* Pest: Beimel és Kozma, 1898. I. köt.
- PASSERON, I.: La République des sciences : réseau des correspondances, des académies et des livres scientifiques au 18e siècle. *Dix-Huitième Siècle*, 40 (2008) pp. 5–28.
- RICHARD, J.: La Bibliothèque de Jean Austruc, médecin des Lumières (1684–1766). *Histoire des Sciences Médicales*, XXXV (2001) 1, pp. 99–108.
- ROCHE, D.: *Les républiques des lettres. Gens de culture et Lumières au XVIIIe siècle*. Paris: Fayard, 1988.
- SCHEDIUS, L. (Hg.): *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*. Pest: bey Franz Joseph Patzko, 1802. Bd. II.
- TARNAI A.: *Extra Hungariam non est vita... Egy szállóige történetéhez*. Budapest: Akadémiai, 1969. (Modern Filológiai Füzetek 9)
- TÓTH F.: *A Magyar és Erdély Országi Protestáns Ekklesiák Historiája*. Komárom: özv. Weinmüllerné betűivel, 1808.
- VERZEICHNIß der von Herrn Dr. Johann von Torkosch hinterlassenen medicinisch-chirurgischen Büchern, welche um die äußerst herabgesetzten Preise, bey Andreas Schwaiger Buchhändler im Doktor v. Torkoschischen Hause, zu haben sind*. Preßburg, Weber, 1798.
- WAQUET, F.: Qu'est-ce que la République des Lettres? Essai de sémantique historique. *Bibliothèque de l'école des chartes*, 147 (1989) pp. 473–502.
- WESZPRÉMI I.: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*. Ford. Vida T. Budapest: Medicina, 1787 [1970]. IV. köt.
- ZIMMERMANN, H. D.: Johann Heinrich Schulze und die Münzsammlung im Robertinum. *Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, 29 (1980) Heft 4, pp. 53–59.

Forrai Judit – Krász Lilla (szerk.)

Élet – Tudomány – Történelem

Tanulmányok az MTA Élettudományok-története
Munkabizottság tevékenységéből, 2016–2023

LÉTRA Alapítvány
Budapest, 2023

Élet – Tudomány – Történelem

KALEIDOSCOPE KÖNYVEK 9.

Sorozatszerkesztő: Forrai Judit

Tanulmányok az MTA Élettudományok-története Munkabizottság tevékenységéből, 2016–2023

Szerkesztette: Forrai Judit, Krász Lilla

Címlapkép: az MTA Élettudományok-története Munkabizottság logója, amelyet Raymundus Lullus: *Arbor scientiae. Liber ad omnes scientias utilissimus*. Kiad. Josse Bade. Lyon: Huyon & Fradin, 1515. című kötet fametszet-illusztrációjának felhasználásával Romhányi Ágnes tervezett

© Létra Alapítvány

Borítóterv és tipográfia: Pók Andrea, Demeter Györgyi
Budapest, 2023

Létra Alapítvány
MTA Élettudományok-története Munkabizottság

1. Forrai Judit, Krász Lilla szerk.: Élet – Tudomány – Történelem. Tanulmányok az MTA Élettudományok-története Munkabizottság tevékenységéből, 2016–2023
ISBN 978-615-6275-07-3

2. Forrai Judit, Krász Lilla szerk.: Élet – Tudomány – Történelem. Tanulmányok az MTA Élettudományok-története Munkabizottság tevékenységéből, 2016–2023 [PDF]
ISBN 978-615-6275-08-0

Tartalom

Előszó	5
--------------	---

ÉLŐ RENDSZEREK ALKALMAZKODÁSA A KLIMATIKUS ÉS ÖKOLÓGIAI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSAIHOZ

<i>Both Mária:</i> Az indikációról az éghajlat- és a vegetációkutatás tudománytörténeti összefüggésében	9
---	---

<i>Alföldy Gábor:</i> Egy elfelejtett nemzedék? Magyarországi értelmiségiek a közép-európai tudáshálózatokban a 19. század első harmadában: külföldi egyesületek és folyóiratok mint a tudományos diskurzus médiumai	17
--	----

<i>Törő Klára:</i> A klímaváltozás és a mortalitás közötti összefüggések megítélése, különös tekintettel az igazságügyi orvostani szempontokra.....	54
---	----

<i>Falus András:</i> Az IT szerepe a genomikában	65
--	----

BEHÁLÓZVA: AZ ÉLETTUDOMÁNYOK ÉS A HÁLÓZATELMÉLET KAPCSOLATÁRÓL

<i>Z. Karvalics László:</i> Affordancia, összegabalyodás és granularitás	74
--	----

<i>Király László, Lozsádi Károly:</i> A szív és az agy párbeszéde	92
---	----

<i>Krász Lilla:</i> Tudományos tudáshálózatok a modern kor küszöbén: orvosi írásmódok a 18. századi Magyar Királyságban	118
---	-----

<i>Izsák Éva:</i> Városi terek hálózatának szerepe a települések átalakulásában	138
---	-----

<i>Forrai Judit:</i> A prostitúció körüli hálózatok elméleti és gyakorlati valósága	146
---	-----

<i>Lázár Imre:</i> A hálózatelvű orvoslás és a pszichoimmunológia	163
---	-----

<i>Gaál Botond:</i> A szabadságra teremtett ember a szeretet hálójában	186
--	-----

RÉGI-ÚJ TUDOMÁNYOK SZÜLETÉSE: ÉRTELMEZÉSEK, MÓDSZEREK, PARADIGMAVÁLTÁSOK

<i>Győry Hedvig</i> : Szentjánoskenyérfa az ókori Egyiptomban	199
<i>Molnár Dávid</i> : Danaé erszénye, Kirké kelyhe: a velencei kurtizánok aranykora? ...	223
<i>Magyar László András</i> : A reformáció hatása az egészségszemléletre	241
<i>Feith Helga</i> : Jog(os) kérdések. Első hatályos egészségügyi jogszabályok és azok komplex vizsgálata	248
<i>Rosivall László</i> : Élet – Tudomány – Történelem	262
<i>Szabó Péter</i> : Charles Darwin korszakalkotó növényteni munkássága	281
<i>Szalai Judit</i> : A kényszerbetegség történeti megközelítései	300
<i>Molnár F. Tamás</i> : Mechanizált sebészet: a varrógépek tudománya	305
<i>Kótai István</i> : A tegnapok egyik ködlovagja: Liebermann Leó	327
<i>Boján Eszter Gyöngyi, Rigó János</i> : A szimulációs eszközök szerepe és fejlődése a szülészet oktatásában a kezdetektől napjainkig	344
<i>Blázovics Anna</i> : Nincs új a nap alatt, vagy mégis? Kihívások, eredmények és lehetőségek a fitoterápiában	357

ALUMNI: A BIZOTTSÁG IFJÚSÁGI TAGOZATÁNAK TEVÉKENYSÉGÉRŐL

<i>Feith Helga Judit, Both Mária, Győry Hedvig, Gradvohl Edina, Kitzinger István, Falus András, Forrai Judit</i> : Tudománytörténeti mozaikok Simmelweis korából. Egy kísérleti oktatási program első tapasztalatai	368
<i>Feith Helga Judit, Falus Márton, Jónás Georgina, Stubnya János, Both Mária, Győry Hedvig, Forrai Judit</i> : Gamifikáció: járványtörténet középiskolások részére másképp	384